

А. І. Мироненко, О. П. Мокрогуз

Усі уроки
«Інтегрований курс
ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ
ІСТОРІЯ УКРАЇНИ»
6 клас

Харків
Видавничча група «Основа»
2014

УДК 37.016
ББК 74.266.3
М64

Мироненко А. І.
М64 Усі уроки «Інтегрований курс. Всесвітня історія. Історія України». 6 клас / А. І. Мироненко, О. П. Мокрогуз. — Х. : Вид. група «Основа», 2014. — 366 [2] с.

ISBN 978-617-00-2103-8.

Пропонований навчальний посібник, підготовлений відповідно до програми Міністерства освіти і науки України для 11-річної школи (2012 р.), містить усі розробки уроків до інтегрованого курсу «Всесвітня історія. Історія України. 6 клас», які супроводжено методичними рекомендаціями щодо використання різноманітних методів і прийомів навчання.

УДК 37.016
ББК 74.266.3

Навчальне видання

МИРОНЕНКО Алла Ігорівна
МОКРОГУЗ Олександр Петрович

УСІ УРОКИ
«Інтегрований курс.
Всесвітня історія. Історія України». 6 клас

Головний редактор *Н. І. Харківська*

Редактор *О. О. Івакін*

Відповідальний за видання *Ю. М. Афанасенко*

Технічний редактор *О. В. Лебедева*

Коректор *О. М. Журенко*

Підписано до друку 23.04.2014. Формат 60×90/16.

Папір газет. Друк офсет. Гарнітура Шкільна.

Ум. друк. арк. 23,0. Замовлення № 14-04/14-05.

ТОВ «Видавнича група “Основа”»

61001, м. Харків, вул. Плеханівська, 66, тел. (057) 731-96-33

e-mail: office@osnova.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2911 від 25.07.2007 р.

Віддруковано з готових плівок ПП «Тріада Принт»

м. Харків, вул. Киргизька, 19. Тел.: (057) 757-98-16, 757-98-15

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1870 від 16.07.2007 р.

ISBN 978-617-00-2103-8

© Мироненко А. І., Мокрогуз О. П., 2014
© ТОВ «Видавнича група “Основа”», 2014

Зміст

Календарне планування до інтегрованого курсу «Всесвітня історія. Історія України. 6 клас»	6
<i>Урок 1.</i> Вступ	42
<i>Урок 2.</i> Практичне заняття «Відлік часу з історії Стародавнього світу»	47

РОЗДІЛ I. ЖИТТЯ ЛЮДЕЙ ЗА ПЕРВІСНИХ ЧАСІВ

<i>Урок 3.</i> Виникнення людини	48
<i>Урок 4.</i> Господарство первісної людини	54
<i>Урок 5.</i> Суспільна організація за первісних часів та становлення держави	59
<i>Урок 6.</i> Культура і вірування первісної людини	64
<i>Урок 7.</i> Практичне заняття «Основні стоянки та пам'ятки первісних людей на території України»	71
<i>Урок 8.</i> Трипільська культура	71
<i>Урок 9.</i> Узагальнення та тематичне оцінювання за розділом «Життя людей за первісних часів»	76

РОЗДІЛ II. ЦИВІЛІЗАЦІЇ ДАВНЬОГО СХОДУ

Тема 1. Давній Єгипет

<i>Урок 10.</i> Вступ до історії Давнього Єгипту	82
<i>Урок 11.</i> Утворення держави в Давньому Єгипті	89
<i>Урок 12.</i> Давній Єгипет у II тис. до н. е.	96
<i>Урок 13.</i> Культура Давнього Єгипту	101
<i>Урок 14.</i> Практичне заняття «Міфи та релігія Давнього Єгипту»	106
<i>Урок 15.</i> Узагальнення та тематичне оцінювання за темою «Давній Єгипет»	107

Тема 2. Цивілізації Передньої та Центральної Азії.

Кіммерійсько-скіфський світ

<i>Урок 16.</i> Цивілізації Дворіччя в III–II тис. до н. е.	117
<i>Урок 17.</i> Фінікія та Ізраїльсько-Іудейське царство	125
<i>Урок 18.</i> Держави Центральної Азії в I тис. до н. е.	129
<i>Урок 19.</i> Кіммерійсько-скіфський світ	136

<i>Урок 20.</i> Практичне заняття «Історичні джерела про скифів. Геродот про скифський похід Дарія I»	142
<i>Урок 21.</i> Узагальнення та тематичне оцінювання за темою «Цивілізації Передньої та Центральної Азії. Кімерійсько-скифський світ»	143
Тема 3. Давні Індія та Китай	
<i>Урок 22.</i> Давня Індія	153
<i>Урок 23.</i> Культура і релігія Давньої Індії	159
<i>Уроки</i>	
<i>24–25.</i> Давній Китай	167
<i>Урок 26.</i> Практичне заняття «Наукові знання, освіта та писемність у Давньому Китаї»	176
<i>Урок 27.</i> Узагальнення та тематичне оцінювання за темою «Давні Індія та Китай»	176

РОЗДІЛ III. ІСТОРІЯ ДАВНЬОЇ ГРЕЦІЇ

Тема 1. Становлення античної грецької цивілізації

<i>Урок 28.</i> Становлення цивілізації Давньої Греції	183
<i>Уроки</i>	
<i>29–30.</i> Мінойська та Ахейська палацова цивілізація	188
<i>Урок 31.</i> Практичне заняття «Давньогрецьке суспільство за поемами Гомера»	196
<i>Урок 32.</i> Давня Греція у VIII–VI століттях до н. е.	196
<i>Урок 33.</i> Велика грецька колонізація	201
<i>Урок 34.</i> Становлення Афінівського полісу	209
<i>Урок 35.</i> Практичне заняття «Побут та виховання спартанців»	216
<i>Урок 36.</i> Узагальнення та тематичне оцінювання за темою «Становлення античної грецької цивілізації»	216

Тема 2. Антична грецька цивілізація класичної доби

<i>Урок 37.</i> Греко-перські війни	222
<i>Урок 38.</i> Утвердження демократії в Афінах за часів Перікла	229
<i>Урок 39.</i> Практичне заняття «Господарювання та повсякденне життя в Давній Греції»	236
<i>Урок 40.</i> Греція у IV ст. до н. е.	237
<i>Урок 41.</i> Практичне заняття «Мистецтво Давньої Греції»	244
<i>Урок 42.</i> Практичне заняття «Давньогрецька міфологія»	244
<i>Урок 43.</i> Узагальнення та тематичне оцінювання за темою «Антична грецька цивілізація класичної доби»	244

Тема 3. Доба еллінізму

Урок 44. Практичне заняття «Особистість і діяльність Александра Македонського за історичними джерелами»	252
Урок 45. Утворення та розквіт елліністичних держав	252
Урок 46. Повсякденне та духовне життя за елліністичної доби	259
Урок 47. Практичне заняття «Суспільне, господарське життя та побут в античних полісах на території України»	265
Урок 48. Узагальнення та тематичне оцінювання за темою «Доба еллінізму»	266

РОЗДІЛ IV. ІСТОРІЯ ДАВНЬОГО РИМУ**Тема 1. Давній Рим за царської та республіканської доби**

Урок 49. Становлення держави Давній Рим	270
<i>Уроки</i>	
50–51. Римська республіка V–I ст. до н. е.	276
Урок 52. Завоювання Риму у III–II ст. до н. е.	288
Урок 53. Релігія, сім'я і виховання, побут і повсякденне життя за часів республіки	297
<i>Уроки</i>	
54–57. Криза Римської республіки	309
Урок 56. Практичне заняття «Історичний портрет Юлія Цезаря»	315
Урок 57. Узагальнення та тематичне оцінювання за темою «Давній Рим за царської та республіканської доби»	315

Тема 2. Римська імперія

<i>Уроки</i>	
58–59. Римська імперія доби принципату	321
Урок 60. Кризові явища в Римській імперії	331
Урок 61. Виникнення християнства та християнізація Римської імперії	338
Урок 62. Практичне заняття «Культура Давнього Риму»	344
Урок 63. Римська імперія у IV–V столітті	345
Урок 64. Практичне заняття «Історичні джерела про суспільне та господарське життя і духовний світ»	351
Урок 65. Узагальнення та тематичне оцінювання за темою «Римська імперія»	352
Урок 66. Узагальнення до курсу «Внесок народів Стародавнього світу в історію людства. Роль Стародавнього періоду в історії України»	357
<i>Уроки</i>	
67–68. Резерв	366

УРОК 1

Вступ

Мета: ознайомити учнів з особливостями вивчення курсу історії Стародавнього світу, пояснити завдання курсу та особливості епохи Стародавнього світу, сформулювати уявлення про періодизацію всесвітньої історії та відлік часу в історії, навчити розрізняти різні види історичних джерел.

Очікувані результати

Після цього уроку учні зможуть: пояснити, що таке історія, як історичні процеси розвиваються в часі та просторі, що таке історичні пам'ятки, джерела знань про минуле, історичні події, хто такі історичні діячі (на прикладі історії України та рідного краю); називати основні етапи в історії людства, хронологічні межі історії Стародавнього світу, основні види історичних джерел; застосовувати і пояснювати на прикладах поняття і терміни: «історія Стародавнього світу», «історичне джерело з історії Стародавнього світу».

Тип уроку: засвоєння нових знань та вмінь.

ХІД УРОКУ

I. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

На початку уроку вчитель знайомить учнів з підручником, його структурою, особливостями роботи.

Що таке історія. Час і простір в історії

Учитель. Прислухайте висловлювання: «Людина, яка не шанує свого минулого, не гідна свого майбутнього».

Бесіда

1. Як ви розумієте ці слова?
2. Звідки люди дізнаються про минуле?

Учитель підсумовує висловлювання учнів і пояснює поняття історія.

Формування поняття

Історія — шлях, пройдений людством чи окремим народом, від минулого до сучасності.

Бесіда

1. Яку історію ви вивчали минулого року?
2. Пригадайте визначення поняття «історія України».
3. Як ви вважаєте, що вивчає історія Стародавнього світу?

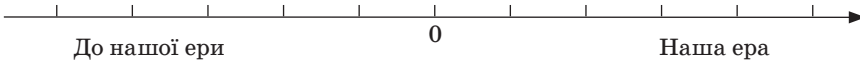
Учитель. Одним з важливих умінь, яким треба опанувати, щоб вивчати історію, — вміння вимірювати час від історичної події до нашого часу.

Раніше люди не звертали уваги на плинність часу, не фіксували точні дати. Ось чому давні історичні джерела є неточними, їх автори описували історичні події в довільному порядку, без певної послідовності. Пізніше люди зрозуміли — щоб орієнтуватися в часі, треба його вимірювати. Різні народи в різні епохи робили це на свій розсуд. За точку відліку брали, наприклад, початок землеробських робіт, певну подію, початок правління якогось володаря, рік заснування міста, стихійне лихо, затемнення Сонця тощо.

Сучасні люди взяли за точку відліку рік народження Ісуса Христа, а всі події поділили на ті, що сталися до цього моменту (до нашої ери) та після (наша або нова ера).

Робота з хронологією

1. На лінії часу позначте дату заснування Риму — 753 р. до н. е.
1000 800 600 400 200 200 400 600 800 1000

2. Як обчислюється час у період нашої ери і до нашої ери?
3. Яка подія сталася раніше: та, що датується 100-м роком до нашої ери чи та, що датується 50-м роком до нашої ери?
4. 2005 року було знайдено скарб, який пролежав у землі 2225 років. Якого року був захищений цей скарб?
5. Місто Рим виникло 753 року до нашої ери. Скільки років минуло відтоді до наших днів?

Історичні джерела

Учитель. Про людей та події минулого ми довідуємося з історичних джерел. Історичне джерело — це певна якість артефактів минулого (старожитностей). Тому зміст цього поняття цілком залежить від комплексу уявлень епохи про залишки минулого.

Історичне джерело можна визначити як носія історичної інформації, що виник як продукт розвитку природи й культури та відображає той або інший бік людської діяльності.

Типи історичних джерел

- Письмові (зафіксовані на папірусі, пергаменті, папері тощо);
- речові (їх вивчає археологія, музеєзнавство);
- усні (фольклорні джерела — казки, анекдоти тощо);
- етнографічні (народні повір'я, обряди тощо);
- лінгвістичні;
- візуальні (кіно, фотодокументи тощо).

Центральне місце серед історичних джерел посідають письмові тексти — хроніки, документи, листи та ін. — їх називають первинними історичними текстами (першоджерелами).

Історичні джерела виступають як свідчення, відображення, образи, використання яких служить реконструкції історичного минулого. У ході такої реконструкції виникають історичні праці — статті, монографії, підручники — їх називають вторинними історичними текстами (або історіографією). Усі джерела, що використовують в історичних дослідженнях, можна поділити на дві основні групи: історичні й археологічні. Усі знаряддя і результати людської діяльності розглядаються як феномени-артефакти, в яких «закодована» інформація про цю діяльність. У випадках, коли письмові джерела відсутні, доводиться використовувати винятково археологічні джерела.

Науку про історичні джерела, теорію й практику їх використання в історичних дослідженнях називають джерелознавство (історичне джерелознавство).

Бесіда

1. Звідки ми дізнаємося про минуле людства?
2. З якими історичними джерелами ви познайомились у 5-му класі?

Види історичних джерел

- Усні свідчення (спогади, легенди, міфи).
- Писемні (літописи, документи, листи).
- Речові (знаряддя праці, предмети побуту).

Робота з таблицею

- ▼ Заповніть таблицю «Види історичних джерел», вписавши в колонки таблиці відповідні номери наведених пам'яток.

Писемні	Речові	Усні

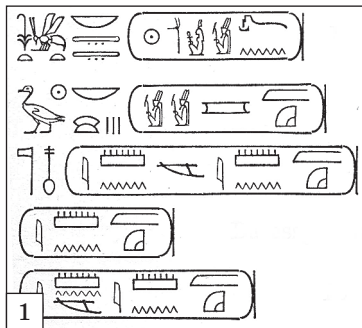
- 1) Зброя; 2) казки; 3) легенди; 4) берестяні грамоти; 5) книги; 6) прикраси; 7) папірус; 8) поховання; 9) залишки поселення; 10) пам'ятники; 11) спогади; 12) кораблі; 13) надписи; 14) міфи; 15) розвалини фортеці.

Відповідь

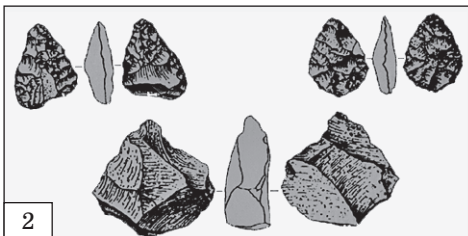
Писемні	Речові	Усні
4, 5, 7, 13	1, 6, 8, 9, 10, 12, 15	2, 3, 11, 14

Завдання

1. Підпишіть, які з наведених малюнків ілюструють речові, а які — писемні джерела.

1. _____
2. _____
3. _____

2. Використовуючи наведену таблицю латинських цифр, запишіть числа: 69, 112, 548, 1037.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	20	30	40	50	100	1000
I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XX	XXX	XL	L	C	M

Бесіда

1. Яка наука вивчає історичні джерела? (*Археологія*)
2. Які ще історичні допоміжні науки ви знаєте? (*Геральдика, сфрагістика, нумізматики, хронологія*)

Учитель. Але існують й інші допоміжні історичні науки. Такими є етнографія та антропологія.

- Етнографія** — історична наука про особливості життя, побут, господарство, перекази, вірування народів.
- Антропологія** — наука, що вивчає походження і розвиток людини, залишки викопних істот.

Визначення понять записати в зошити.

Завдання на відповідність

▼ Поєднайте поняття з відповідними визначеннями.

1 Етнографія	А Наука про час
2 антропологія	Б наука про походження і розвиток людини
3 хронологія	В найбільш тривалий період всесвітньої історії
4 археологія	Г наука, що вивчає історичне минуле людства за речовими джерелами
5 історія Стародавнього світу	Д рівень розвитку суспільства, коли з'являється нерівність між людьми й утворюється держава; виникають міста, писемність
6 цивілізація	Е наука, що вивчає звичаї, традиції, вірування, побут народів

Відповіді: 1 Е, 2 Б, 3 А, 4 Г, 5 В, 6 Д.

Після виконання завдання, учні, працюючи в парах, закривають один стовпчик, наприклад, терміни, а далі один з учнів в парі читає визначення, а інший повинен назвати відповідний термін. Щоб ускладнити завдання, можна закрити не терміни, а визначення. Учні по черзі виконують це завдання, яке розраховано на 2–3 хв.

Своєрідність епохи Стародавнього світу як першого етапу в історії людства

Учитель. Коли народжується дитина, вона росте, розвивається, в її житті змінюються різні періоди: вона — немовля, дитина, підліток, юнак, зріла людина, літня людина. Ось так і людство. Уся його історія поділяється на періоди, що послідовно змінюють один одного.

☑ **Стародавній світ** — термін, що описує історію людства з початку писаної історії до Середньовіччя. Частково цю тему розкривають теми «Давній Єгипет», «Давня Індія», «Давній Китай», «Давня Греція», «Давній Рим» та «Месопотамія». До історії Стародавнього світу входить період античності, який охоплює час від перших Олімпійських ігор у Греції, тобто з 776 р. до н. е. і до падіння Західної Римської імперії 476 р. н. е.

Стародавньому світу передують доісторичні часи, про які йдеться в темі «Первісне суспільство». Точної дати переходу від Стародавньої історії до Середньовіччя ми не можемо назвати, оскільки в кожному регіоні це перехід відбувся в різний час.

У писемних джерелах відображено події останніх 3 тис. років. Попередній період, який у 600 разів довший, вчені називають доісторичним.

Крім нього існують 4 великих історичних періоди.

- Доісторичний період
- Історія Стародавнього світу
- Історія Середніх віків
- Нова історія
- Новітня історія

Учитель називає етапи всесвітньої історії.

Учитель. Спочатку ви будете вивчати перший, найдовший, період історії людства. Він починається з моменту появи на Землі пращурів людини понад 4 млн років тому. Особливістю цього періоду є те, що він розпочинає всю історію людства. Розвиваючись далі, людина вдосконалювала мову, малювала, вигадувала позначки для написання слів, а пізніше — і літери. Люди вчилися жити у суспільстві, розподіляти обов'язки, створювали спільні правила, потім розробляли і записували перші закони. Спочатку люди не вміли пояснювати навколишніх явищ, тому вигадували «казки» про сили природи, які згодом перетворили їх на міфи і вірування. Невдовзі люди навчилися будувати міста і створювати держави.

II. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗДОБУТИХ ЗНАТЬ

Бесіда

1. Дайте визначення поняттю «історія», «історичні джерела», «історія Стародавнього світу».
2. Які види історичних джерел ви знаєте?
3. Від якої події ведуть відлік часу сучасні люди?
4. Наведіть приклади писемних джерел.

Гра «Ланцюг»

- ▼ Кожен учень або парта мають згадати одне поняття, термін, речення, що стосуються теми уроку. Виграє той ряд, який правильно створить найдовший ланцюг.

III. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Опрацювати відповідний матеріал підручників.

УРОК 2

Практичне заняття «Відлік часу з історії Стародавнього світу»

Розділ І. ЖИТТЯ ЛЮДЕЙ ЗА ПЕРВІСНИХ ЧАСІВ

УРОК 3

Виникнення людини

Мета: розкрити основні теорії походження людини та сформулювати уявлення учнів про появу прадавньої людини на території Європи й України; охарактеризувати основні її заняття та спосіб життя за кам'яної доби, простежити шляхи та напрямки залюднення Європи, зокрема України.

Очікувані результати

Після цього уроку учні зможуть: називати основні етапи антропогенезу («австралопітек», «пітекантроп», «неандерталець», «людина розумна»); показувати на карті місця знахідок решток найдавніших людей, стоянки давніх людей на території України; пояснювати процес утворення рас, висловлювати свою думку, толерантно ставитись до думок інших.

Тип уроку: комбінований урок.

ХІД УРОКУ

І. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ

Репродуктивна бесіда

1. Що таке історія?
2. Дайте визначення поняттю ера.
3. Як ведеться облік часу нашої та до нашої ери?
4. Які види історичних джерел ви знаєте?
5. Наведіть приклади речових, писемних джерел.

ІІ. ВИВЧЕННЯ НОВОГО МАТЕРІАЛУ

Наукові та релігійні теорії походження людини

Учитель за допомогою евристичної бесіди з'ясує, що учні знають про походження людини на Землі. Учні зазвичай висловлюють три точки зору щодо цього питання.

Метод «Займи позицію»

1. Людину створив Бог.
2. Людина виділилася зі світу природи.
3. Людина створена вищим розумом, ймовірно, космічним.

Учні утворюють три групи прихильників тієї чи іншої точки зору.

Метод «Навчаючи — вчуся»

Учитель. Якою інформацією про походження людини ви можете поділитися з однокласниками? (*Зазвичай учні не завжди знають, чим можна пояснити свій вибір.*)

Учитель пропонує групам познайомитися з інформативними текстами в групах і поділитися отриманою інформацією з усіма учнями класу.

Робота з текстами**1-ша група**

У Біблії про походження людини говориться: «Спочатку Бог створив небо і землю. Земля була бесформеною пустелею, зануреною у вічний морок. Повсюди була вода, а над нею носився Дух Божий. І сказав Бог: хай буде світло! Побачивши, що світло добре, він відокремив її від пільми назвав днем, а темряву назвав ніччю. Наступного дня він створив небосхил посеред вод, які розділив на дві частини, на води, які були на землі під небом, та на води, які у вигляді хмар і дощів зависли під небом. Третього дня він зібрав води під небом в одному місці, і тоді з'явилася суша... і повелів він тоді, щоб на землі виростило багато видів рослин, що дають насіння, і дерев, що дають плоди. Четвертого дня він створив тіла небесні... П'ятого дня він дав життя чудовиськам морським та усякій іншій живій тварюці, що мешкає у воді, а також птахам, що літають над землею. І благословив їх, сказавши: плодіться та розмножуйтеся, заповнюйте як море, так і повітря. Шостого дня він створив тварин, що пересуваються по землі. І насамкінець створив людину за образом і подобою своєю, щоб володарювала над усією землею, над усім, що жило й росло на землі. Сьомого дня Бог відпочивав після своєї роботи і день цей благословив, зробивши його святом на вічні часи».

2-га група

Деякі учні вважають, що люди пішли від мавпоподібних істот, що жили у глибоку давнину. Від цих самих істот походять й сучасні людиноподібні мавпи. У процесі розвитку, що тривав сотні тисяч років, вигляд предків людей змінився. Можливо, це сталося під впливом радіоактивного випромінювання уранових руд, які потрапили на поверхню Землі.

Руки предків людей, довгі, як у мавп, коротшали, а спина ви-
прямлялася. Пальці ставали дедалі гнучкішими й рухливішими.
Але найголовніше — у них поступово розвивався мозок. Вони става-
ли розумнішими, поступово відокремлюючись від тваринного світу.
Так на Землі з'явилися люди, які були ще не схожі на нас, але вже
відрізнялися і від своїх предків — мавп.

Тільки у XIX ст. Томас Гекслі висловив нечувану доти думку:
людина подібна до ...мавпи. Сучасники не приховували свого обу-
рення: «Які предки? Адже людина створена за образом і подобою
самого Бога». Суперечки про походження людини тривають досі.

3-тя група

Деякі вчені вважають, що люди на нашій планеті з'явилися за-
вдяки втручання вищого космічного розуму.

Археологи та етнографи стверджують, що найдавніші цивіліза-
ції — Месопотамія, Єгипет, Крит та Греція, Індія та Китай — мають
спільну основу. Усі ці цивілізації з'явилися водночас і раптово і не
містили жодних слідів еволюції. Залишилися лише міфологічні
розповіді про те, що з-за моря прийшли просвітителі, що принесли
з собою культуру та науку готовому вигляді. Згідно з легендами,
просвітителі з'явилися після страшної катастрофи, що знищила
їхню планету.

Деякі дослідники вважають, що єгипетські піраміди побудовано
в результаті втручання позаземних цивілізацій.

Ще один приклад — у Південній Америці під час дослідження
індіанських культур були знайдені зображення повітряної кулі
та літальних апаратів, схожих на космічні. У пустелі Наско були
знайдені зображення звірів, риб, людей, геометричних малюнків.
Розміри цих зображень коливаються від 30 до 300 метрів, контурна
лінія яких завширшки становила від 15 см до 3 м. Побачити ці ма-
люнки можна лише з висоти пташиного польоту. За однією з версій
вони також мають позаземне походження.

Учні обмінюються інформацією.

У ч и т е л ь. Хто змінив свою точку зору і чому?

Основні етапи антропогенезу

У ч и т е л ь. Еволюційна теорія базується на вченні Ч. Дарвіна
про походження людини від мавп через перехідні форми в резуль-
таті природнього відбору.

Формування поняття

Еволюція — це шлях безперервного удосконалення живої
природи та навколишнього світу.

Учитель. Учені виділяють декілька етапів антропогенезу (розвитку) людини. Архантропи — найдавніші люди (*Homo ergaster*) (австралопітеки, людина працююча) та людина прямоходяча (*Homo erectus*).

- Палеоантропи** — давні люди (*Homo neandertalensis*).
- Неоантропи** — люди сучасного виду (*Homo sapiens*).

Робота з порівняльною таблицею

Учитель демонструє учням зображення перших людей та описує їхній зовнішній вигляд.

- ▼ Складіть у зошиті порівняльну таблицю «Типи людини».

Орієнтовний вигляд таблиці

Критерії порівняння	Австралопітек	Пітекантроп	Неандерталець	Кроманьйонець
Період виникнення на землі	Близько 4 млн років тому	1 млн років тому	100 тис. років тому	40 тис. років тому
Місця розселення (континент)	Південна, Східна та Центральна Африка	Африка, Азія, Європа	Африка, Азія, Європа	Африка, Азія, Європа, Америка, Австралія
Знаряддя праці	Каміння, палиці, кістки	Палка-копачка, дрюк, загострений камінь	Спис, кам'яна сокира	Лук, стріли, складні знаряддя праці
Колектив	Група	Стадо	Стадо	Рід, плем'я
Заняття	Збирання	Збиральництво, полювання на дрібних тварин	Полювання, збиральництво, рибальство	Полювання, збиральництво, поява землеробства та скотарства

Робота з текстом підручника

- ▼ Зафіксуйте в зошиті нових поняття і терміни: «людина розумна», «неандерталець», «кроманьйонець», «австралопітек», «пітекантроп».

Учитель. Учені виокремлюють особливі епохи в історії розвитку людства, залежно від того, який матеріал використовувався для виготовлення знарядь праці:

- а) кам'яна доба (палеоліт, мезоліт, неоліт);

- б) міднокам'яний вік (енеоліт);
- в) бронзова доба;
- г) залізна доба.

Хронологічні межі

Палеоліт (давньо- кам'яний вік)	Мезоліт (середньо- кам'яний вік)	Неоліт (нова кам'яна доба)	Енеоліт (мідно- кам'яна доба)	Бронзова доба
2,5 млн ро- ків — 10 тис. років до н. е.	X тис. років до н. е. — VI тис. років до н. е.	VI тис. років до н. е. — IV тис. років до н. е.	IV тис. років до н. е. — III тис. років до н. е.	II тис. років до н. е. — I тис. до н. е.

Розселення людей по земній кулі. Утворення рас

Учитель. Клімат на Землі не був постійно такий, як нині. Він неодноразово змінювався: теплі періоди заступали холодні, а холодні — теплі. Кожний період тривав багато тисяч років.

Близько 600 тис. років тому на Землі суттєво похолодало. Клімат усієї планети докорінно змінився. Зими стали довгими, а літо — таким мінливим і прохолодним, що сніги не встигали танути. Наступної зими на них лягав новий шар снігу. Так поступово на поверхні Землі утворився льодовий панцир завтовшки 1,5–2 км. Настав льодовиковий період. Північна та переважна частина Центральної Європи вкрилася товстим льодовиковим щитом. Південна межа максимального зледеніння проходила приблизно по лінії, на якій нині розташовані Львів, Ковель, Житомир, Кременчук, Миргород, Суми. Льодовик перетворив величезні масиви води на кригу, призвів до зниження рівня води у Світовому океані майже на сто метрів.

Прильодовикова зона нагадувала холодну піщану пустелю з густою мережею прильодовикових озер та боліт. З льодовика постійно дув холодний вітер, який здіймав у повітря хмари пилу. В інших місцях природні умови нагадували приполярну тундру. Клімат був сухим, із суворою й малосніжною зимою та відносно теплим літом. Тварини, які звикли жити в теплі, вимерли. Натомість виникли шерстисті носороги, північні олені, печерні леви, мамонти тощо. Люди мали пристосовуватися до змін у природі.

Бесіда

1. Поміркуйте, що було потрібно первісним людям, щоб вижити в умовах льодовика.
2. Як змінилося життя давньої людини внаслідок природних змін?

Робота з картою

Учитель показує на карті місця стоянок і знахідок решток австралопітека, пітекантропа, неандертальця, кроманьйонця на території Європи та України,

- ▼ Позначте місця та стоянки первісних людей на контурних картах.

III. ЗАКРІПЛЕННЯ ЗДОБУТИХ ЗНАТЬ

Завдання

- ▼ Визначте, про які теорії походження людини йдеться в наведених висловлюваннях.
1. «Людину створила праця» (*Ф. Енгельс*).
 2. «Тож сказав Бог: “Сотворімо людину за нашим образом і за нашою подобою, і нехай вона панує над рибою морською, над птаством небесним, над твариною, над усіма дикими звірами й над усіма плазунами, що повзають по землі”. Господь Бог створив чоловіка із земного пороху, йому в ніздрі вдихнув життя, і чоловік став живою істотою» (*Старий Заповіт*).
 3. «Люди, як і всі живі істоти, зародилися спочатку у воді, а потім почали заселяти і землю» (*Анаксимандр, давньогрецький філософ*).
 4. Всесвіт безмежний. Простори його недосліджені. Науковці не відкидають думки про існування іншого життя у всесвіті. Можливо, саме інопланетні мешканці долучилися до появи життя на Землі.
 5. Унаслідок зміни природного середовища, коли ліси відступали на південь, окремі групи людиноподібних мавп мусили пристосовуватися до умов степу і пересувалися на двох кінцівках. Звільнивши верхні кінцівки, предки людини навчилися виготовляти знаряддя праці — праця створила людину.

Робота з таблицею

- ▼ Наведені положення занесіть до відповідної колонки таблиці «Первісні люди».

Австралопітек	«Людина вміла» (<i>Homo habilis</i>)	«Людина прямоходяча» (<i>Homo erectus</i>)

1. Мали тендітну будову тіла розміром із шимпанзе.
2. Мозок становив менше половини нашого.
3. Мозок був трохи більшим, ніж у шимпанзе.
4. Низький лоб, плаский ніс, щелепи, що виступали вперед.
5. Голова була більш округлої форми, менш масивними були щелепи.

6. Нижні кінцівки були довшими за руки та служили для прямоходіння.
7. Більш сучасними стали кістки стегон та рук.
8. Не вмів розмовляти.
9. Виголошував окремі звуки, допомагаючи собі жестами.
10. Мозок став більшим, проте становив лише половину об'єму мозку сучасної людини.
11. Об'єм мозку був меншим і становив 60 % об'єму мозку сучасної людини.
12. Мала висота черепної коробки, більш пласка, ніж у сучасної людини лицьова частина.
13. Висунуті вперед щелепи, надбрівного виступу не було.
14. Наявність членороздільної мови.

IV. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Опрацювати відповідний матеріал підручника.

УРОК 4

Господарство первісної людини

Мета: з'ясувати обставини, що зумовили перехід від привласнювального до відтворювального господарства, дати уявлення про життя носіїв землеробських та скотарських культур, охарактеризувати процес виникнення найдавніших ремесел.

Очікувані результати

Після цього уроку учні зможуть: називати основні заняття людей на різних етапах первісного суспільства; описувати головні винаходи людства доби від неоліту до залізної доби; визначати і пояснювати на прикладах основні ознаки привласнювального та відтворювального господарства; порівнювати форми господарювання та спосіб життя людини за різних етапів первісної доби.

Тип уроку: комбінований.

ХІД УРОКУ

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ

Бесіда

1. Коли виникла на землі перша людина?